

communicatietechnologie en communicatiebeleid: enkele sociaal-wetenschappelijke beschouwingen

Tijdens een academische zitting te Brussel op 15 september 1976, herdacht de Regie voor Telegrafie en Telefonie de uitvinding van de telefoon door G. Bell, nu 100 jaar geleden (1876). Hierna volgen enkele passages uit de gelegenheidstoespraak die Prof. G. Fauconnier hield op deze plechtigheid.

guido fauconnier

De eeuweling die hier vandaag op een academische wijze wordt gelauwerd, wordt volgens sommige deskundigen niet alleen te weinig gebruikt, maar ook te weinig wetenschappelijk onderzocht. Het is een opvallend feit - althans wat de menswetenschappen betreft - dat over de telefoon of, beter uitgedrukt, over de relatie tussen dit communicatiemedium en de samenleving zeer weinig te vinden is in de literatuur. Dit geldt niet alleen voor een vak als bv. de sociologie, maar ook voor de communicatiewetenschap.

a. De telefoon als communicatiemedium

De communicatiewetenschap schijnt zich vergenoegd te hebben met de erkenning dat de uitvinding van de telefoon, na deze van het alfabet en van de boekdrukkunst, een mijlpaal is geweest in de geschiedenis van de interpersonele communicatie. Deze erkenning is uiteraard belangrijk: met de telefoon wordt voor de eerste maal

een toestel in de communicatieketen geplaatst waarbij - in tegenstelling met de drukpers - het initiatief van de ontvanger naar de zender verschuift. Het apparaat, of liever de kracht achter het apparaat, zal voortaan een toonaangevende rol spelen in de bepaling van het tempo van de communicatie, van de herhaling, van de ontvangst zelf. Dit zou trouwens, jaren later, nog duidelijker worden met de uitvinding van de fonograaf en van de filmcamera. Uit communicatief oogpunt mag gesteld worden dat de mensheid sinds 1876 plots over een middel beschikt om:

- zeer snel boodschappen over te brengen over steeds grotere afstanden,
- waarbij het communicatieproces zelf doordrongen is van een realiteitswaarde, een daadwerkelijke aanwezigheid, een emotionele kwaliteit,
- waarbij de mens plots zijn omgeving verwijdt en ook - om in de geest van McLuhan te praten - met deze extensie van de menselijke stem, zijn denkpatronen wijzigt.

Men zou het dus zo kunnen samen-

vatten: als nieuw communicatiemedium heeft de telefoon een ruimtelijke dimensie toegevoegd aan de taal of aan het gesprek, zonder dat daarbij het aanwezigheidsgevoel van de partners, het laterale of horizontale karakter van de verbinding en de feedback-mogelijkheden verloren zijn gegaan.

Voor iemand die zich onledig houdt met de situatie van de massacommunicatie, valt het hierbij wel erg op hoe frequent media als de radio en de televisie deze feedback-mogelijkheden benutten om het éénrichtingskarakter van de massacommunicatie te milderen: via de telefoon betrekken zij het publiek bij een groot aantal programma's.

b. Maatschappelijke functies

De zuiver maatschappelijke functies van de telefoon zijn beter gekend, o.m. omdat zij als commercieel argument gebruikt worden. Men kan echter niet zeggen dat, op enkele onderzoekingen in de Verenigde Staten, Engeland

en Australië na (althans voor zover mij bekend), deze functies het voorwerp hebben uitgemaakt van ernstige sociaal-wetenschappelijke research. Het moge - in het kader van deze korte uiteenzetting - volstaan om even te wijzen op :

- de socio-professionele functies van de telefonie : de telefoon als hulpmiddel bij het management, de administratie, de politiek, de gezondheidszorg, de journalistiek, het onderwijs, de dienstverlening, enz.
- de psycho-therapeutische functies : hulp bij toestanden van eenzaamheid, hulpeloosheid, depressie, verslaving, e.a.
- de sociaal-psychologische functies : de telefoon als bindmiddel tussen de leden van sociale groepen (gezin, familie, vrienden, minderheids-groepen opgenomen in vreemde culturen, e.a.)

De toenemende mobiliteit van de mensen maakt al deze functies nog belangrijker.

c. Beleidsaspecten van de telecommunicatie

In een volgend punt van dit betoog willen wij graag even ingaan op enkele maatschappelijke beleidsaspecten van de telecommunicatie in het algemeen. Men hoeft niet eens over technologische hersenkronkels te beschikken om vast te stellen dat de telefoon steeds meer een onderdeel gaat vormen van een globaal netwerk van telecommunicatieve verbindingen. De technologische grondslagen van de huidige telefonie en van de computersystemen liggen niet ver meer van elkaar, gezien beide teruggrijpen naar een geïntegreerde digitale technologie voor het verzenden, het opslaan, het verwerken en het controleren van de informatie. Belangrijker nog is dat belangrijke politieke, economische en technologische factoren de historisch bepaalde scheidingslijnen tussen de verschillende informatiesystemen en informatieindustrieën schijnen te wijzigen of zelfs af te breken.

Sinds de tweede wereldoorlog maken wij een spectaculaire toename mee van de verzending, de stockering en de verwerking van informatie met elektronische middelen en deze toename gaat gepaard met de vermin-

dering van de kostprijs van de elektronische technologie. Wat in de ene informatieindustrie gebeurt (telefonie, satellieten, kabeltelevisie, computers, post, dagbladindustrie, enz.) heeft niet alleen een effect op de andere, maar uiteindelijk ook op het publiek en de samenleving zelf. Dit systeem van relaties, dit globaalbeeld, wordt nog niet algemeen herkend en erkend, en er is in feite ook erg weinig over geweten. Toch begint men er zich in academische kringen vragen over te stellen. Zo loopt thans in de Harvard University (Cambridge, U.S.A.) een nieuw en breed opgevat onderzoeksproject : «Information Technologies en Public Policy», dat gesteund wordt door een 35-tal grote openbare en privé-ondernemingen.

Dit project heeft de volgende oogmerken :

- gegevens verzamelen over wat precies in de informatieindustrieën gebeurt en welke de verbindingslijnen zijn tussen deze industrieën ;
- Formuleren van fundamentele beleidsvragen als :

wie beschikt thans of zal in de toekomst beschikken over welke soort van informatie ?

wie beslist over het gebruik van deze informatie en op basis van welke criteria ?

wat doet men of denkt men te doen met deze informatie en met welke oogmerken ?

wie krijgt toegang tot deze informatie en onder welke voorwaarden ?

Het onderzoeksteam wil deze feiten, opties en vragen voorleggen aan de regering, aan de industrie, en - last but not least - aan het publiek in het algemeen.

Deze vragen zijn, maatschappelijk beschouwd, van het grootste belang en zouden in een zeer nabije toekomst de aandacht van onze openbare gezagsdragers en politici moeten opeisen. Als gevolg van wat nu reeds genoemd wordt «de derde industriële revolutie», m.n. deze in de informatietechnologie, zal de controle van de mens over zijn omgeving nog groter worden, maar meteen ook zijn zwakte tegenover manipulatie door deze omgeving. De informatietechnologie kan - meer dan gelijk welke vroegere uitvindingen - enorm bijdragen tot een open OF tot een gesloten samenleving !

Een programma als dat van de Harvard University kan tot allerlei bedenkingen leiden waarvan wij er maar enkele citeren.

Gegeven de tendens tot verbinding en integratie van vele communicatiesystemen, althans in bepaalde landen, gegeven het feit dat de kosten om informatie op te slaan en te verwerken zullen dalen, wat gebeurt er dan met de gemiddelde burger ? Over welke informatie zal hij kunnen beschikken en ten koste van welke uitgaven ? Zal hij, in het positieve geval, de nodige intellectuele voorbereiding hebben, de nodige mentale bereidheid ook om zich te informeren ? Hoeveel of hoe weinig mensen zullen de nieuwe informatiemogelijkheden kunnen of willen gebruiken ?

In welke mate zal de bijna onvermijdelijke «information gap» tussen de 'decision makers' en het publiek nog toenemen ? En wat zullen de gevolgen zijn voor de machtsmechanismen in deze samenleving ?

Chesterton heeft eens gezegd : «Het menselijk ras, waartoe zoveel van mijn lezers behoren, heeft, sinds zijn bestaan, nooit opgehouden zijn profeten te doen liegen». Wij voelen ons niet helemaal of zelfs helemaal niet een profeet, maar zijn toch overtuigd dat wij geen misbruik maken van deze academische plechtigheid wanneer wij U uitnodigen over de hier geschetste problematiek na te denken.

Enkele bibliografische gegevens voor verdere studie :

- **Program on Information Technologies and Public Policy**, Annual Report 1974-75, Volumes I, II, Harvard University, Cambridge, Mass.
- Centre d'information sur les techniques avancées des télécommunications, colloque «**Vers une nouvelle société-industrielle par les télécommunications**», 14-16 oct., Paris, 1975.
- IEEE Transactions on Communications, Volume Com - 23, nr. 10, oct. 1975.
- G. GERBNER, L.P. GROSS, W.H. MELODY (eds), **Communications, Technology, and Social Policy**, New York, 1973
- R.T.T., **De geschiedenis van de telefoon**, Brussel z.d.
- M. McLuhan, **Understanding Media**